

Η μειονοτική διάσταση της εξωτερικής πολιτικής των βαλκανικών κρατών¹

Στα κύρια χαρακτηριστικά της Βαλκανικής Χερσονήσου —κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της αυτοκρατορίας των Αψβούργων— προσμετρώνται η πολυεθνικότητα, η ύπαρξη διαφόρων θρησκειών και ένα διαμορφούμενο πλαίσιο αντιθέσεων και αντιφάσεων στην αντίληψη του ιστορικού παρελθόντος που επηρεάζει αποφασιστικά τις πολιτικές αποφάσεις. Μέσα από τη στενή εξάρτηση των βαλκανικών λαών από το κατά το μάλλον ή ήττον κοινό ιστορικό τους παρελθόν, αναδεικνύονται οι μειονότητες σε βασική συνισταμένη των διαβαλκανικών σχέσεων και σ' έναν ουσιαστικό παράγοντα διαμόρφωσης των εξωτερικών επιλογών των βαλκανικών κρατών. Ειδικά μάλιστα μετά τις τελευταίες κοσμογονικές αλλαγές στις βαλκανικές χώρες και σε συνδυασμό με τις πολεμικές συγκρούσεις σε εθνική βάση στην πρώην ενιαία ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία, οι μειονότητες έρχονται να καταστήσουν ακόμα πιο περίπλοκη την εικόνα της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Με αφετηρία τα πλαίσια του ΟΗΕ και με επισφράγιση τις αλλαγές στην Α. Ευρώπη και τις συμφωνίες στα πλαίσια της ΔΑΣΕ, έχουν τεθεί σήμερα οι βάσεις για την ανάπτυξη πολυάριθμων μηχανισμών υπεράσπισης μειονοτικών υποθέσεων και ζητημάτων. Οι εξελίξεις μάλιστα στον τομέα των μειονοτικών θεμάτων έχουν προχωρήσει τόσο πολύ, ώστε θα μπορούσε να διατυπωθεί ο ισχυρισμός ότι οι επόμενες δεκαετίες του 21ου αιώνα προβλέπεται να είναι πλήρεις μειονοτικών εικόνων και σχημάτων κάθε είδους. Δεν θα πρέπει όμως να παραγνωρισθεί και το γεγονός ότι ως ένα σημείο η ευφορία των τελευταίων ετών από τις εξελίξεις στην Ευρώπη έχει μεταμορφωθεί στην πράξη σ' έναν προστατευτισμό των μειονοτήτων και της κάθε είδους εθνικής, γλωσσικής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας.

Η διεθνής τάξη πραγμάτων που επέφερε το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σε άμεση συνάρτηση με τις επαναστασιακές αλλαγές μετά το 1989 στις χώρες της Α. Ευρώ-

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Κ. Κεντρωτής είναι δρ Φιλοσοφίας, επιστημονικός συνεργάτης του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

πης, αποτελούν κριτήριο για το διαχωρισμό των βαλκανικών κρατών σε τρεις γενικές κατηγορίες:

Α) Στα «παλαιά» κράτη του δυτικού συνασπισμού με οικονομία της ελεύθερης αγοράς (Ελλάδα, Τουρκία).

Β) Στα «παλαιά» κράτη του ανατολικού στρατοπέδου με κρατική οικονομία (Βουλγαρία, Ρουμανία) και γενικότερα του συνασπισμού των ανατολικοευρωπαϊκών χωρών με κυρίαρχη ιδεολογία τη θεωρία του μαρξισμού-λενινισμού στις διάφορες αποχρώσεις του (Αλβανία, Γιουγκοσλαβία).

Γ) Στα «νέα» κράτη που προήλθαν από τη διάλυση της ομοσπονδιακής δομής της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας (Σλοβενία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη και ΠΓΔΜ).

Ιστορικά στερεότυπα στο βαλκανικό χώρο

Η κατάληψη της Βαλκανικής Χερσονήσου επί τέσσερις και πλέον αιώνες από τους Τούρκους αποτελεί ορόσημο στη δημιουργία και τη διαιώνιση ιστορικών εικόνων μεταξύ των βαλκανικών λαών και κρατών. Για τους Βουλγάρους, τους Σέρβους, τους Έλληνες και τους Αλβανούς, η έκφραση «οθωμανικός ζυγός» είναι κυρίαρχη και επαναλαμβανόμενη στην εθνική τους ιστοριογραφία. Η ερμηνεία του ιστορικού γίνεσθαι στα Βαλκάνια επιχειρείται μέσα από την ανάλυση των παραμέτρων αυτής της μακραιώνης επιβληθείσης πολιτικο-θρησκευτικής τάξης πραγμάτων για μια τεράστια έκταση από τον Καύκασο μέχρι το Σουδάν και από το Δούναβη μέχρι τον Αραβο-Περσικό Κόλπο. Οι διαστάσεις, μάλιστα, αυτής της ιστορικής πραγματικότητας γίνονται ακόμα μεγαλύτερες, από τη στιγμή που η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σήμανε τη γέννηση και τη διαμόρφωση των υπολοίπων βαλκανικών κρατών με άμεσο τροφοδότη την ύπαρξη μιας «Μεγάλης Ιδέας». Από την άλλη πλευρά, το χαμένο όνειρο της αυτοκρατορίας συνιστά βασική τραυματική εμπειρία για τη σημερινή Τουρκία, που πολλές φορές μάλιστα δεν παύει να το αναπολεί.

Η εδραίωση της οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια είχε επίσης ως βασική συνισταμένη τη διαιώνιση των θρησκευτικών διαφορών ανάμεσα στους μουσουλμάνους κατακτητές και τους χριστιανικούς υπόδουλους λαούς. Αυτός ο θρησκευτικός παράγοντας θα λειτουργήσει αργότερα ως κριτήριο δημιουργίας και μετασχηματισμού εθνικών συνειδήσεων (η αναγωγή των μουσουλμάνων σε εθνική ομάδα στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη) και θα συνδεθεί απόλυτα με την προσπάθεια του κατακτητή να κόψει τις ιστορικές και εθνικές ρίζες των υπόδουλων λαών και εθνών².

Η γεωγραφία και η ιστορία του βαλκανικού χώρου παρέχουν τη δυνατότητα σύνθεσης μιας συγκεκριμένης εικόνας για κάθε βαλκανικό κράτος μέσα από κάποια κοινά χαρακτηριστικά:

1. Καθυστερημένη εθνική χειραφέτηση σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη.
2. Μακροχρόνιοι απελευθερωτικοί πόλεμοι.
3. Πόλεμοι ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη.

4. Η εθνική ολοκλήρωση των βαλκανικών κρατών —ως απόρροια των πολεμικών συγκρούσεων— παρουσιάζεται καταρχήν να διοχετεύεται μέσα από την επιτυχημένη ή ποθούμενη εδαφική επέκταση. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι οι απελευθερωμένες, προσαρτημένες, διεκδικούμενες ή αμφισβητούμενες περιοχές (η ορολογία ποικίλλει ανάλογα με το ενδιαφερόμενο εθνικό κέντρο και τη συνδεδεμένη μειονότητα) της Τρανσυλβανίας, Δοβρουτσάς, Βεσσαραβίας, Μπουκοβίνας, Μπανάτου, Θράκης, Μακεδονίας, Β.

Ηπείρου, Κοσσυφοπεδίου, Βοϊβοντίας, Ιστρίας κλπ. που συνδέονται με το όραμα μιας Μ. Ιδέας. Στη συνέχεια, και συγκεκριμένα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, χρησιμοποιούνται οι μειονότητες για την επίτευξη ή τη συντήρηση των εθνικών πόθων και δικαιών.

5. Εμφάνιση κάθε βαλκανικής χώρας σε διττό ρόλο, δηλ. του θύματος και του θύτη, του αδικηθέντα από την ιστορία και του απειλούμενου από τους γείτονές του αλλά και ταυτόχρονα του δοξασμένου αγωνιστή και ήρωα. Στην υπεράσπιση των δικαιών τους και στη διεκδίκηση των εθνικών τους στόχων, τα βαλκανικά κράτη προτάσσουν στην επιχειρηματολογία τους τα ιστορικά δρώμενα και τις εμπειρίες τους για να ενισχύσουν το εσωτερικό τους μέτωπο και για να πείσουν τους τρίτους μεσολαβητές-προστάτες ώστε να εξασφαλίσουν την εϋνοιά τους. Πουθενά αλλού στην Ευρώπη η ιστορία δεν διαδραματίζει τόσο καταλυτικό ρόλο για την πολιτική όσο στα Βαλκάνια.

6. Εφαρμογή οικονομικών προτύπων ανάπτυξης (στην περίπτωση των πρώην σοσιαλιστικών βαλκανικών χωρών) που, αναφορικά με τις δυνατότητες κάθε χώρας, χαρακτηρίζονταν από την ακραία αντίθεση και την έλλειψη ενδιάμεσων σταδίων ανάμεσα στην αγροτική οικονομία και την κολλεκτιβιστική βιομηχανοποίηση ανατολικοευρωπαϊκού τύπου. Στην περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας, το κύριο χαρακτηριστικό είναι η κακή εφαρμογή του καπιταλιστικού μοντέλου με προσλαμβάνουσα εικόνα την άνηση της παραοικονομίας, του εφήμερου κέρδους και της έλλειψης μακροχρόνιας στρατηγικής.

Καθοριστική συμβολή στη διαιώνιση των ιστορικών στερεοτύπων στο βαλκανικό χώρο έχουν οι ακόλουθοι παράγοντες:

Α) Τα σχολικά βιβλία³ στις διάφορες βαθμίδες των εκπαιδευτικών συστημάτων των βαλκανικών χωρών. Αν και μέχρι σήμερα έχουν αναληφθεί αξιέπαινες προσπάθειες στα πλαίσια της ΟΥΝΕΣΚΟ (συναντήσεις εμπειρογνομόνων των βαλκανικών χωρών στην Κωνσταντινούπολη το 1986 και στην Πάτρα το 1988 με βάση τις αρχές της «σύστασης για την εκπαίδευση» της ΟΥΝΕΣΚΟ της 17.10.1974) για την απόληψη από τα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας και της Γεωγραφίας των βαλκανικών κρατών των αρνητικών και λανθασμένων στοιχείων και εικόνων, η κατάσταση παραμένει αρκετά προβληματική.

Β) Ο πελατειακός τρόπος άσκησης της πολιτικής στα Βαλκάνια. Η διατήρηση των εχθρικών εικόνων από τις πολιτικές ηγεσίες των βαλκανικών χωρών προκειμένου να επιτευχθούν οι εκλογικοί τους στόχοι για τη διατήρηση της εξουσίας ή/και για την άνοδο σ' αυτή.

Γ) Ο επιχειρούμενος αποπροσανατολισμός της κοινής γνώμης από άλλα προβλήματα, οικονομικά και κοινωνικά.

Δ) Τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των Μ. Δυνάμεων στα Βαλκάνια και οι διαπλεκόμενες συμμαχίες με τις βαλκανικές χώρες.

Ε) Δίπλα στο κυρίαρχο αντίπαλο σχήμα *χριστιανοί-μουσουλμάνοι* (π.χ. Έλληνες, Βούλγαροι-Τούρκοι, Αλβανοί) λειτουργεί εξίσου καταλυτικά το σχήμα *ορθόδοξοι-καθολικοί* (π.χ. Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, «Μακεδόνας», Ρουμάνοι-Κροάτες, Σλοβένοι, Ούγγροι, Γερμανοί).

Εικόνες της έννοιας «μειονότητας» στη Βαλκανική Χερσόνησο

Η έννοια της μειονότητας στα Βαλκάνια σε οτιδήποτε τη διαφοροποιεί από το κυρίαρχο εθνικό, γλωσσικό ή/και θρησκευτικό στοιχείο στο εσωτερικό των βαλκανικών κρατών, ανάγεται κατά το μάλλον ή ήττον σε ιστορικές εμπειρίες, αρνητικού περιεχομένου

τοποθετήσεις και αμοιβαία δυσπιστία και καχυποψία. Η κατάσταση αυτή αφορά τόσο την περίπτωση μιας επίσημα αναγνωρισμένης μειονότητας όσο και την περίπτωση που δεν υφίσταται επίσημη αναγνώριση. Οι μειονοτικές υποθέσεις είναι άμεσα συνδεδεμένες με την έννοια της «απειλής», συνιστώντας σε γενικές γραμμές για όλες τις βαλκανικές χώρες ζητήματα υψίστης «εθνικής/κρατικής ασφαλείας».

Κάθε βαλκανικό κράτος υποστηρίζει την όποια πολιτική και πρακτική ακολουθεί στο μειονοτικό τομέα τόσο για τις μειονότητες που ζουν στο έδαφός του όσο και για τις «δικές του» μειονότητες στο εξωτερικό. Στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν έχει καμία σημασία η αριθμητική δύναμη της μειονότητας για την εκδήλωση ενδιαφέροντος εκ μέρους της μητέρας-πατρίδας. Πολλές φορές μάλιστα, όσο πιο μικρή παρουσιάζεται η δύναμη μιας διεκδικούμενης μειονότητας, τόσο αντιστρόφως ανάλογο μπορεί να είναι το μητροπολιτικό ενδιαφέρον.

Η προδιάθεση της κοινής γνώμης στις βαλκανικές χώρες διαφέρει όταν πρόκειται για τη «δικιά της» μειονότητα στο γεινιάζοντα χώρο. Κατά βάση αρθρώνονται εκ μέρους της όλα εκείνα τα επιχειρήματα που είτε δεν ισχύουν για τις «ξένες» μειονότητες στο εσωτερικό της χώρας είτε προκαλούν τις διαμαρτυρίες της πολιτικής και ακαδημαϊκής ηγεσίας στην αναζήτηση και υπεράσπιση μειονοτικών δικαιωμάτων.

Κύριο επίσης χαρακτηριστικό είναι το ανικανοποίητο των βαλκανικών λαών για την ακολουθούμενη πολιτική των μητροπολιτικών τους κέντρων έναντι των ομοεθνών τους στο βαλκανικό χώρο. Προβάλλονται και μεγεθύνονται μόνο τα αρνητικά ζητήματα και αυξάνουν υπέρμετρα οι απαιτήσεις για αλλαγή πορείας και τακτικής στην επίτευξη των εθνικών στόχων. Πολλές φορές μάλιστα η υιοθετούμενη εκ μέρους κάποιου βαλκανικού κράτους «ήπια» πολιτική στο μειονοτικό επίπεδο (ή χαρακτηριζόμενη ως «ήπια»), προκειμένου να μην «κατηγορηθεί» για έγερση εδαφικών διεκδικήσεων, εκλαμβάνεται στο εσωτερικό αυτού του κράτους ως απεμπόληση εθνικών δικαίων και στόχων. Αντίστοιχα, από την κοινή γνώμη των βαλκανικών κρατών συγκρίνονται οι πολιτικές πρακτικές των κυβερνήσεων για τους ομοεθνείς τους στο εξωτερικό. Πάντοτε οι «άλλοι», οι γείτονες υπερασπίζονται καλύτερα τους δικούς τους ομοεθνείς και διαθέτουν συγκεκριμένη στρατηγική στα μειονοτικά ζητήματα.

Στο εσωτερικό κάθε ενδιαφερόμενης βαλκανικής χώρας καλλιεργείται σε σημαντικό βαθμό η πεποίθηση για τον κίνδυνο που διατρέχει η ασφάλεια και η εσωτερική της συνοχή από πιθανολογούμενες ή/και διαφαινόμενες σχέσεις συνεργασίας μιας μειονότητας με το εθνικό της κέντρο. Τα διάφορα ιστορικά προηγούμενα ενισχύουν καταφανώς αυτές τις αντιλήψεις. Για παράδειγμα, στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πολλές μειονοτικές ομάδες, προκειμένου να εκδικηθούν για τη συστηματική τους καταπίεση ή να εκμεταλλευθούν τη νέα τάξη πραγμάτων για την εκπλήρωση των αλυτρωτικών τους επιδιώξεων σε συνδυασμό με την ακολουθούμενη πολιτική του εθνικού τους κέντρου, ενίσχυσαν μαζί τα ναζιστικά στρατεύματα τόσο στην προέλασή τους στα Βαλκάνια όσο και κατά τη διάρκεια της κατοχής τους (στη Γιουγκοσλαβία οι Κροάτες, οι Γερμανοί, οι Σλαβομακεδόνες και οι Μουσουλμάνοι, στην Ελλάδα οι Σλαβομακεδόνες και οι Τσάμηδες, στη Ρουμανία οι Γερμανοί και οι Ούγγροι). Οι μετέπειτα εξελίξεις στο βαλκανικό χώρο δεν εμπόδισαν τις μειονοτικές αυτές ομάδες να συνεργαστούν με τα κομμουνιστικά κινήματα των περιοχών τους⁴.

Η ποιότητα των σχέσεων μιας μειονότητας με το κράτος διαβίωσής της εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Το μέγεθος της μειονότητας αποτελεί βασική ένδειξη για μια μάλλον τεταμένη συμβίωση, αφού η δύναμή της επιτρέπει στη μειονότητα να προβάλλει κάθε

είδους αξιώσεις (όπως π.χ. οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου και της ΠΓΔΜ, οι Ούγγροι της Ρουμανίας, οι Μουσουλμάνοι/Τούρκοι της Βουλγαρίας, οι Σέρβοι της Κροατίας). Ο ρόλος της πολιτικής ηγεσίας μιας μειονότητας μπορεί επίσης να αποβεί καθοριστικός. Η ακολουθούμενη πολιτική μιας μειονοτικής ηγεσίας μπορεί να μη συμβαδίζει απαραίτητα με τη θέληση ή/και τις ανάγκες των μελών της μειονότητας. Μπορεί επίσης να έχουμε το φαινόμενο να αναλάβει η ίδια η μειονότητα μέσω της ηγεσίας της την πρωτοβουλία για τη βελτίωση της θέσης της στο κράτος διαβίωσής της. Επιθυμώντας μάλιστα να αλλάξει το ρόλο της ως απλού αντικειμένου στη μειονοτική διαμάχη δυο εθνικών κέντρων, αποσκοπεί με τη στάση της να εξαναγκάσει, μεταξύ των άλλων, το μητροπολιτικό κέντρο να μεταβάλει την ακολουθούμενη τακτική του στο ζήτημα της προστασίας των ομοεθνών του στο βαλκανικό χώρο, γεγονός που οδηγεί σε ψύχρανση των σχέσεων της μειονότητας με το εθνικό της κέντρο. Τα βαλκανικά εθνικά κέντρα επιθυμούν ως επί το πλείστον να ελέγχουν τις οργανώσεις των ομοεθνών τους. Η ύπαρξη αυτής της πραγματικότητας οδηγεί πολλές φορές στην πολυδιάσπαση της μειονοτικής βάσης και στη διαφορετική προσέγγιση των λεγόμενων εθνικών στόχων. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα των Αλβανών στην ΠΓΔΜ. Υπάρχουν οι μετριοπαθείς, οι ριζοσπάστες και οι νομιμόφρονες (υπό τη μορφή κομμάτων, οργανώσεων και προσωπικοτήτων) σε συνάρτηση με τη νομιμότητα που εκδηλώνουν έναντι του εθνικού τους κέντρου στα Τίρανα ή ακόμα σε συσχέτιση με τις διασυνδέσεις τους με τους Αλβανούς της Πρίστινα αλλά και έναντι της κρατικής εξουσίας στο κράτος διαβίωσής τους.

Στις διακρατικές διαβαλκανικές σχέσεις παρατηρείται το φαινόμενο της καταδίκης της πολιτικής της άλλης πλευράς. Είτε πρόκειται για την περίπτωση μειονοτήτων εκατέρωθεν των συνόρων είτε πρόκειται για τη συνολική πολιτική ενός κράτους έναντι των μειονοτήτων του, η προσπάθεια που καταβάλλεται είναι να καταδειχθεί διεθνώς η αρνητική εικόνα του άλλου και να δικαιολογηθούν αντίστοιχα οι εσωτερικές επιλογές. Υπάρχει και η περίπτωση να δημιουργείται μια τεταμένη ατμόσφαιρα σε μειονοτικό επίπεδο με τις λεγόμενες τριγωνικές διασυνδέσεις. Δυο εθνικά κέντρα στρέφονται με τη μειονοτική τους πολιτική (με βάση μια κοινή μειονότητα) εναντίον ενός τρίτου εθνικού κέντρου. Για παράδειγμα, οι Σέρβοι και οι Ρουμάνοι θα μπορούσαν να αισθάνονται αλληλέγγυοι αναφορικά με την παρουσία της ουγγρικής μειονότητας στη Βοϊβοντίνα και τη Ρουμανία σε συνδυασμό με την εξωτερική πολιτική και τις επιδιώξεις της Ουγγαρίας. Δεν είναι επίσης άγνωστη και η περίπτωση της πρόσκαιρα συντονισμένης πολιτικής δυο εθνικών κέντρων (με βάση τις εθνικές τους μειονότητες στην επικράτεια μιας τρίτης χώρας) έναντι αυτής της χώρας. Πολλές φορές έχουν εμφανισθεί Αλβανοί και Τούρκοι ή Αλβανοί και «Μακεδόνες» να κατηγορούν την Ελλάδα για τη μειονοτική της πολιτική αναφορικά με τους διεκδικούμενους ομοεθνείς τους.

Μειονότητες και συντάγματα των βαλκανικών χωρών

Η ορολογία που χρησιμοποιείται αναφορικά με τις μειονότητες και το εθνικό κράτος στα συντάγματα των βαλκανικών χωρών έχει να κάνει περισσότερο με αν το κράτος προϋπήρχε των αλλαγών στην Α. Ευρώπη ή προέκυψε μετά. Συγκεκριμένα, από τις λεγόμενες «παλαιές» χώρες όπως η Ελλάδα, η Τουρκία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Αλβανία, μόνο οι δυο τελευταίες κάνουν λόγο σε συνταγματικό επίπεδο για εθνικές μειονότητες στην επικράτειά τους. Συγκεκριμένα, το σύνταγμα της Ρουμανίας (1991) ορίζει τη χώρα στο άρθρο 1§ 1 ως εθνικό κράτος και ταυτόχρονα στο άρθρο 4§2 κάνει λόγο ότι

«η Ρουμανία είναι η κοινή και αδιαίρετη πατρίδα όλων των πολιτών της ανεξαρτήτως φυλής, εθνικότητας, εθνικής καταγωγής, γλώσσας και θρησκείας». Στην περίπτωση της Αλβανίας ορίζεται με το άρθρο 4 του προσωρινού συνταγματικού νόμου (1991) ότι «η Δημοκρατία της Αλβανίας αναγνωρίζει και εγγυάται όλα εκείνα τα βασικά δικαιώματα και τις ελευθερίες του ανθρώπου και των εθνικών μειονοτήτων που έχουν επικυρωθεί στις διεθνείς συνθήκες». Το βουλγαρικό σύνταγμα (1991) αποφεύγει επιμελώς τη χρησιμοποίηση του όρου μειονότητα με ή χωρίς επιθετικό προσδιορισμό και κάνει απλώς λόγο για όλους εκείνους των οποίων η μητρική γλώσσα δεν είναι η βουλγαρική. Τα συντάγματα της Ελλάδας (1975/1986) και της Τουρκίας (1982) δεν κάνουν καμία αναφορά σε μειονότητες και στη σχετική ορολογία.

Από τις χώρες που προέκυψαν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, μόνο η Σλοβενία και η Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας αποφεύγουν να χαρακτηρισθούν ως εθνικά κράτη, ενώ ποικίλλει ο χαρακτηρισμός των διαφόρων μειονοτικών ομάδων που ζουν στην επικράτειά τους. Συγκεκριμένα, στο σύνταγμα της Σλοβενίας (1990) υπάρχει η ιδιαιτερότητα της χρησιμοποίησης του όρου «αυτόχθονες εθνικές ομάδες» με συγκεκριμένη αναφορά μόνο στους Ιταλούς και τους Ούγγρους της χώρας. Η άλλη συγκεκριμένη αναφορά γίνεται στους Τσιγγάνους/Ρομ με τη χρησιμοποίηση του όρου «κοινότητα». Το σύνταγμα της Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας (1992) με μια σειρά από άρθρα (11, 15§2, 45-49) αναγνωρίζει και εγγυάται τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων που διαβιούν στο έδαφός της.

Στο κροατικό σύνταγμα (1990) γίνεται λόγος για *έθνη και μειονότητες* (*nations & minorities*), στον ειδικό «χάρτη των δικαιωμάτων για τα δικαιώματα των Σέρβων και των άλλων εθνοτήτων στην Κροατία» (1991) χρησιμοποιείται ο όρος *nationality* και τέλος στο «συνταγματικό νόμο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ελευθερίες των εθνικών και εθνοτικών κοινοτήτων ή μειονοτήτων» (1991) χρησιμοποιούνται εναλλάξ σε συνδυασμούς οι όροι *εθνικές και εθνοτικές κοινότητες ή μειονότητες* (*national & ethnic communities or minorities*) ή *εθνικές ομάδες ή μειονότητες* (*ethnic or national groups or minorities*).

Τέλος, το σύνταγμα της ΠΓΔΜ (1991) κάνει λόγο στο προοίμιό του για το εθνικό κράτος των «Μακεδόνων» και προσφέρει τον όρο *εθνότητες* (*nationalities*) για τις μειονότητες που ζουν σ' αυτή τη Δημοκρατία.

Μειονότητες και επίσημες απογραφές

Οι βαλκανικές χώρες διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες αναφορικά με την αναλογία του κυρίαρχου εθνικού στοιχείου και των μειονοτικών ομάδων. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι χώρες που προέρχονται από τη διάλυση της ενιαίας μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας και έχουν να παρουσιάσουν σε συνολικό επίπεδο ισχυρά μειονοτικά στοιχεία σε σχέση με το κυρίαρχο εθνικό στοιχείο τους.

Συγκεκριμένα στην ΠΓΔΜ το κυρίαρχο εθνικό στοιχείο των «Μακεδόνων» με βάση τις απογραφές του 1981 και 1991 είναι μόλις 67% και 64,6% αντίστοιχα. Αντίθετα τα μειονοτικά στοιχεία παρουσιάζουν μια αυξητική τάση συνιστώντας το 33% και 35% αντίστοιχα.

Η περίπτωση της λεγόμενης τρίτης Γιουγκοσλαβίας παρουσιάζει αρκετές ιδιαιτερότητες ως προς την αναλογία μεταξύ του κυρίαρχου σλαβικού στοιχείου (Σέρβων και Μαυροβούνιων) και των μειονοτικών σλαβικών και μη ομάδων. Κατά προσέγγιση θα μπορούσε να σημειωθεί ότι στη νέα Γιουγκοσλαβία οι Σέρβοι με τους Μαυροβούνιους συνιστούν περίπου το 69%, ενώ οι μειονοτικές ομάδες αποτελούν περίπου το 31% ενός συνολικού

πληθυσμού 10 εκατ. κατοίκων.

Στην Κροατία παρουσιάζεται επίσης χαμηλό το ποσοστό του εθνικού στοιχείου των Κροατών. Με βάση τις απογραφές του 1981 και 1991 αυτό ήταν 71,5% και 77,9% αντίστοιχα. Αντίθετα οι μειονότητες αποτελούσαν το 28,5% το 1981 και το 22,1% το 1991.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Τουρκία και η Σλοβενία, όπου το συνολικό ποσοστό των μειονοτήτων κυμαίνεται μεταξύ του 10% και 15%. Συγκεκριμένα, στη Ρουμανία με βάση τις απογραφές του 1977 και του 1992, οι Ρουμάνοι συνιστούν το 88,15% και 89,5% του συνολικού πληθυσμού αντίστοιχα, ενώ οι μειονότητες κυμαίνονται μεταξύ του 11,9% το 1977 και 10,6% το 1992. Σύμφωνα με τα πρώτα στοιχεία για την τελευταία απογραφή στη Βουλγαρία (4-14.12.1992), το βουλγαρικό εθνικό στοιχείο συνιστά το 85,67% και το υπόλοιπο 14,33% είναι κάθε είδους μειονοτικές ομάδες. Στην Τουρκία, με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1965 και με κριτήριο τη δηλωθείσα μητρική γλώσσα, το τουρκικό στοιχείο ανέρχεται στο 90,1% (το 1950 ήταν 87,1%). Για τη Σλοβενία, τα ποσοστά των Σλοβένων στις απογραφές του 1981 και 1991 ήταν 90,5% και 87,6% αντίστοιχα, ενώ οι μειονοτικές ομάδες στη χώρα αποτελούσαν το 9,55% και το 12,4%.

Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν η Ελλάδα και η Αλβανία με τα υψηλότερα ποσοστά εθνικής ομοιογένειας. Στην Ελλάδα με βάση τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία των απογραφών του 1928 (με κριτήριο τη γλώσσα και τη θρησκεία), του 1940 και του 1951 (με κριτήριο τη μητρική γλώσσα), το ελληνικό εθνικό στοιχείο ήταν 92,8%, 92,55% και 95,6% αντίστοιχα. Αντίθετα οι διάφορες δηλωθείσες μειονοτικές ομάδες σε γλωσσική βάση συνιστούσαν το 7,2%, το 7,4% και το 4,4% αντίστοιχα. Η Αλβανία παρουσιάζει με βάση τα επίσημα στοιχεία των απογραφών του 1979 και 1989 εθνική ομοιογένεια που ήταν 97,1% το 1979 και 97,9% το 1989. Αντίθετα οι μειονότητες στην Αλβανία ήταν το 2,8% και 2,1% του πληθυσμού αντίστοιχα.

Οικονομική γεωγραφία των μειονοτήτων

Οι μειονοτικές ομάδες στα βαλκανικά κράτη απαντώνται κατά κύριο λόγο να διαβιούν σε παραμεθόριες περιοχές που συνορεύουν με το εθνικό τους κέντρο. Η οικονομική ανάπτυξη αυτών των περιοχών υπολείπεται κατά κανόνα αρκετά του μέσου εθνικού όρου κάθε βαλκανικής χώρας. Οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και η έλλειψη υποδομής και στρατηγικών επενδύσεων στις μειονοτικές ζώνες των βαλκανικών κρατών έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργούν τεράστιες δυσκολίες στην ισόρροπη οικονομική αλλά και κοινωνική ενσωμάτωση των μειονοτικών πληθυσμών στις χώρες διαβίωσής τους.

Χαρακτηριστικές διαχρονικές εικόνες από διάφορους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής σφαίρας των βαλκανικών χωρών παρέχουν τη δυνατότητα μιας άμεσης αντίληψης αυτής της πραγματικότητας στο βαλκανικό χώρο.

Γεωργία-Κτηνοτροφία: Στη Βουλγαρία, η δήμευση των κοιπαδιών των Σαρακατσάνων⁵ το 1958 από το κομμουνιστικό καθεστώς τους οδήγησε σε εσωτερική μετανάστευση που έθεσε σε κίνδυνο την πολιτιστική τους συνοχή στον περίγυρο των αστικών κέντρων. Λόγω της μη ικανοποίησης των Τούρκων των περιοχών Κάρτζινταλι και Χάσκοβο για την αγροτική μεταρρύθμιση στη μετα-κομμουνιστική Βουλγαρία (διάλυση των αγροτικών συνεταιρισμών με συνέπεια την αύξηση του αριθμού των ανέργων, έλλειψη τεχνολογικής υποδομής, υψηλές τιμές των μηχανημάτων, χαμηλές τιμές των προϊόντων), μετανάστευσαν το 1992 για την Τουρκία⁶ περίπου 70.000.

Στη Ρουμανία το 1945 τα μέλη της γερμανικής κοινότητας ασχολούνταν κατά το 77% με τη γεωργία, ενώ το 1956 το ποσοστό ενασχόλησής τους με τη γεωργία έπεσε στο 22%. Με βάση την πολιτική του Κ.Κ. Ρουμανίας για την ταχεία εκβιομηχάνιση της χώρας, οι Γερμανοί οδηγήθηκαν σε εσωτερική μετανάστευση προς τα μικρά και μεγάλα βιομηχανικά κέντρα με αποτέλεσμα να χάνουν σταδιακά την εσωτερική κοινωνική τους συνοχή και να εκφυλίζονται πολιτιστικά⁷.

Το καθεστώς Χότζα είχε αναγκάσει τους Έλληνες μειονοτικούς να μετακινούνται από τις νότιες αγροτικές περιοχές προς τις επαρχίες του βορρά για να χρησιμοποιηθούν στην ανάπτυξη του δικού του ιδιόρρυθμου προτύπου στον τομέα της βιομηχανίας, όπου σε συνδυασμό επίσης με την πολιτική της εξορίας, προσπαθούσε να ερημώσει την περιοχή της νότιας Αλβανίας από το ελληνικό στοιχείο.

Βιομηχανική ανάπτυξη: Στις περιοχές εκείνες της Βουλγαρίας (Κάρτζνταλι, Ράζγκραντ, Σίλιστρα, Τεργκόβιτσε, Μοντάνα/Μιχαήλοφγκραντ, Σούμεν και Σμόλιαν) όπου το τουρκικό στοιχείο και κατ'επέκταση το μουσουλμανικό στοιχείο είτε αποτελεί την πλειοψηφία είτε είναι αρκετά ισχυρό πληθυσμιακά, η βιομηχανική ανάπτυξη κατέχει τα χαμηλότερα ποσοστά σε εθνική κλίμακα. Το ίδιο ισχύει αναλογικά για την περιφέρεια της Θράκης στην Ελλάδα σε συνάρτηση με την παρουσία της μουσουλμανικής μειονότητας. Για την Αλβανία και την ΠΓΔΜ δεν μπορεί να απομονωθεί μια μειονοτική περιοχή ως καθυστερημένη οικονομικά αφού οι οικονομικοί δείκτες και των δυο χωρών είναι πάρα πολύ χαμηλοί.

Ανεργία: Η ανεργία στις μειονοτικές περιοχές των μουσουλμάνων της Βουλγαρίας φτάνει το 20-40%. Την όλη κατάσταση δυσκολεύει ακόμα περισσότερο η αναταραχή ανάμεσα στους Βουλγάρους και τους μουσουλμάνους των μειονοτικών περιοχών αλλά και η ενίσχυση του βουλγαρικού κράτους προς τους Βούλγαρους μετανάστες από τη Μολδαβία που εγκαθίστανται στις περιοχές κοντά στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα.

Αναλφαβητισμός: Τα περισσότερα προβλήματα παρουσιάζονται κατά κύριο λόγο στις μουσουλμανικές/τουρκικές μειονοτικές περιοχές των βαλκανικών χωρών. Εκτός από τις ελλείψεις σε σχολεία, δασκάλους και κατάλληλα σχολικά βιβλία, παρουσιάζεται πολλές φορές επίσης μια συνειδητή υποβάθμιση των παρεχόμενων εκπαιδευτικών διευκολύνσεων εκ μέρους του κράτους διαβίωσης έναντι μιας μειονότητας (χαρακτηριστική είναι η πολιτική της Τουρκίας και της Αλβανίας έναντι των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη, στα νησιά της Ίμβρου και Τενέδου και στις αλβανικές περιοχές διαβίωσης του ελληνικού στοιχείου)· θα πρέπει επίσης να σημειωθεί και το φαινόμενο, ότι, κι όταν ακόμα προσφέρονται από τα βαλκανικά κράτη οι δυνατότητες για μόρφωση αυτών των μειονοτικών πληθυσμών, το ενδιαφέρον τους δεν είναι πάντοτε το αναμενόμενο (αφορά προπάντων τους Μουσουλμάνους και οι λόγοι είναι οικογενειακοί, κοινωνικοί, θρησκευτικοί/κυρίως αναφορικά με τα κορίτσια, οικονομικοί, συνειδητή παρακώληση της εκπαιδευτικής πολιτικής του κράτους διαβίωσης).

Μετανάστευση: Όλα αυτά τα προβλήματα ώθησαν πάρα πολλές φορές τους Τούρκους και γενικότερα τους μουσουλμάνους της Βουλγαρίας να μεταναστεύσουν στην Τουρκία. Κι αν στα χρόνια της κομμουνιστικής διακυβέρνησης της Βουλγαρίας οι λόγοι μετανάστευσης είχαν κατά πρώτο λόγο πολιτικά κίνητρα που συνδέονταν με την άσκηση αφομοιωτικής πολιτικής εκ μέρους του βουλγαρικού κράτους (όπως καταπίεση εθνικής συνείδησης, αλλαγή θρησκευτικών και εθνικών ονοματεπωνύμων), μετά το 1990 το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Τουρκία έχει πάρει καθαρά οικονομικό χαρακτήρα⁸. Ανάλογη κατάσταση αφορά τους Αλβανούς και τους Έλληνες της Αλβανίας, που μετά το άνοιγμα

των συνόρων, προσπαθούν να ξεφύγουν από την οικονομική τους ένδεια μεταναστεύοντας προς την Ιταλία και την Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο στην απόφαση για μετανάστευση διαδραματίζουν οι δυνατότητες που προσφέρει η οικονομία της ελεύθερης αγοράς του εθνικού κέντρου. Πολύ πιο εύκολα μεταναστεύει κανείς στην Ελλάδα και την Τουρκία ή στην Ουγγαρία (σε σύγκριση με την οικονομική δύναμη της Ρουμανίας). Αντίθετα, είναι αδιανόητο να μεταναστεύσει για οικονομικούς λόγους ο Αλβανός του Κοσσυφοπεδίου ή της ΠΓΔΜ στην Αλβανία.

Προσαρμογή στη μητέρα-πατρίδα: Μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις μετανάστευσης διαφαίνεται για τα μέλη μιας ομοεθνούς μειονότητας η δυνατότητα να δημιουργηθούν καλές συνθήκες προσαρμογής στο εθνικό κέντρο υποδοχής. Σε μαζικά κύματα μετανάστευσης η κατάσταση, μετά από ένα αρχικό πιθανώς στάδιο ευφορίας, παρουσιάζεται ιδιαίτερα δυσχερής για τους μειονοτικούς ομοεθνείς αλλά και για τους ίδιους τους οικοδεσπότες. Καμία βαλκανική χώρα δεν διαθέτει την κατάλληλη υποδομή για την υποδοχή και ενσωμάτωση πολυάριθμων μειονοτικών ομάδων. Εξάιρεση αποτελεί μια μη βαλκανική χώρα, η Γερμανία για τον τρόπο υποδοχής και ενίσχυσης μιας βαλκανικής μειονότητας, των Γερμανών της Ρουμανίας. Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση δεν είναι εύκολη πάντοτε η ενσωμάτωση των μελών της γερμανικής μειονότητας στη γερμανική κοινωνία.

Οι ομοεθνείς μετανάστες δεν συναντάνε μόνο τεράστιες δυσκολίες στην εύρεση οποιασδήποτε εργασίας — σχεδόν αδιανόητο η εξάσκηση του ίδιου επαγγέλματος — αλλά αντιπαρτίθενται συνολικά με το καπιταλιστικό σύστημα. Οι μουσουλμάνοι της Βουλγαρίας, οι Έλληνες της Αλβανίας, εθισμένοι σ' ένα εντελώς διαφορετικό οικονομικό-κοινωνικό σύστημα, αδυνατούν να προσαρμοστούν στη σκληρή πραγματικότητα και τις απαιτήσεις της ελεύθερης οικονομίας και του ασφαλιστικού συστήματος.

Επιστροφή στη χώρα διαβίωσης-Επαναπροσαρμογή: Κάθε φορά μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο που επιστρέφουν στη Βουλγαρία οι μουσουλμάνοι/Τούρκοι από την Τουρκία παρατηρείται σκλήρυνση της μειονοτικής πολιτικής του βουλγαρικού κράτους. Ανάλογα φαινόμενα ισχύουν τα τελευταία χρόνια και για τους Έλληνες της Αλβανίας. Το λεκτικό σχήμα, εκεί, στο εθνικό κέντρο, (στην Τουρκία αποκαλούνται Βούλγαροι, στη Γερμανία χαρακτηρίζονται ως Ρουμάνοι κλπ.), εδώ, στη χώρα διαβίωσης, (στη Βουλγαρία είναι Τούρκοι, στη Ρουμανία είναι Γερμανοί κλπ.) περιγράφει ανάγλυφα τη θέση των μειονοτικών ομοεθνών κατά τη διαδικασία μετανάστευσης προς το εθνικό τους κέντρο και επανεγκατάστασής τους στη γενέθλια χώρα τους.

Κατά κανόνα τα εθνικά κέντρα προσπαθούν να αποτρέψουν το ενδεχόμενο μετανάστευσης ομοεθνών τους από τις χώρες διαβίωσής τους. Στην περίπτωση που μια μειονοτική ομάδα χρησιμοποιείται στο ρόλο της λεγόμενης «στρατηγικής μειονότητας», τότε, απόυσης της μειονότητας στις γειτονικές χώρες, ελλείπει το στοιχείο της πίεσης για τα ενδιαφερόμενα εθνικά κέντρα έναντι των γειτόνων τους. Η Τουρκία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα στις περιπτώσεις της μουσουλμανικής μειονότητας στη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, είναι δυνατόν η πολιτική μιας βαλκανικής χώρας έναντι μιας εθνικής μειονότητας (στον τομέα της εκπαίδευσης, περιορισμός ατομικών, αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, δυσμενείς συνταγματικές διατάξεις, αύξηση αστυνομικών μέτρων και τρομοκρατία του πληθυσμού, παρακώλυση οικονομικής ζωής, μετακινήσεις πληθυσμών από άλλες περιοχές με σκοπό την αλλοίωση των τοπικών δημογραφικών δεδομένων κλπ.) να αποσκοπεί στο να εξαναγκάσει τα μέλη της να εγκαταλείψουν τη χώρα, μεταφέροντας το ζήτημα και τα προβλήματα στο μητροπολιτικό κέντρο (μουσουλμάνοι Βουλγαρίας προς την Τουρκία, Έλληνες Αλβανίας προς την Ελλάδα).

Τα βαλκανικά μητροπολιτικά κέντρα και οι ομοεθνείς τους

Η εκδήλωση έμπρακτου ενδιαφέροντος για τις πέραν των συνόρων ενός κράτους εθνικές συγγενικές του μειονότητες έχει κατά βάση ως εκκίνηση τη φυσική του ευαισθησία για την καλή μεταχείριση των ομοεθνών του που διαβιούν σε γειτονικά κράτη. Το νομικό αυτό ενδιαφέρον του εθνικού κέντρου εκλαμβάνεται με τη σειρά του στο εσωτερικό του κράτους διαβίωσης της εθνικά συγγενικής μειονότητας ως ανάμειξη στα εσωτερικά του. Με κυρίαρχη εικόνα αυτή τη διαφορετική αντίληψη ως προς την προστασία μιας μειονότητας, η γενική φιλοσοφία της μειονοτικής ιδεολογίας των βαλκανικών μητροπολιτικών κέντρων, που περιλαμβάνει κάθε είδους δραστηριότητα και άσκηση πολιτικής για την προστασία των ομοεθνών τους στο βαλκανικό χώρο, διακρίνεται σε τρεις συνιστάμενες:

Α) Το μητροπολιτικό ενδιαφέρον παρουσιάζεται να κινείται σε μια κλίμακα ανάμεσα στην παθητικότητα και την επίδειξη στοιχειώδους ευαισθησίας. Η κατάσταση αυτή ήταν προπάντων χαρακτηριστική μέχρι την περίοδο των επαναστατικών αλλαγών στην Α. Ευρώπη. Τα κλειστά σύνορα και τα διαφορετικά πολιτικο-οικονομικά συστήματα κρατούσαν σε σημαντικό βαθμό «υποβαθμισμένα» τα μειονοτικά ζητήματα μεταξύ των βαλκανικών κρατών. Περισσότερο χαρακτηριστική αυτή την περίοδο ήταν η ανακίνηση μειονοτικών θεμάτων μεταξύ συμμάχων-κρατών (βουλγαρο-γιουγκοσλαβική διαμάχη για τη «μακεδονική» μειονότητα στη Βουλγαρία, ρουμανο-ουγγρική διαμάχη για την ουγγρική μειονότητα της Ρουμανίας, ελληνο-τουρκική αντιπαράθεση για τη μουσουλμανική μειονότητα της Δ. Θράκης). Τα μειονοτικά ζητήματα θίγονται περισσότερο είτε στα πλαίσια συνηθισμένων διπλωματικών επαφών που δεν γνωρίζουν κατά βάση το φως της δημοσιότητας είτε στο περιθώριο διμερών πολιτικών επαφών. Μάλιστα στην περίοδο αυτή εμφανίζεται το μητροπολιτικό ενδιαφέρον για τους ομοεθνείς του να επισκιάζεται από τη σκοπιμότητα για την ύπαρξη και τη διατήρηση ήρεμου κλίματος στις διμερείς του σχέσεις με τα υπόλοιπα εμπλεκόμενα κέντρα. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν εκείνες των Ελλήνων της Αλβανίας και της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου σε συσχέτιση με την τακτική του ελληνικού κράτους ή των Βουλγάρων στην ΠΓΔΜ και της συμπεριφοράς της Σόφιας έναντι της «μακεδονικής» πολιτικής του Βελιγραδίου και των Σκοπίων.

Β) Η περίπτωση της εκδήλωσης αυξημένου ενδιαφέροντος εκ μέρους του εθνικού κέντρου για τους μειονοτικούς του ομοεθνείς είναι η πιο συνηθισμένη και η πιο λογική να λαμβάνει χώρα. Ειδικά μετά το 1989 το φαινόμενο παρουσιάζει διαβαλκανικό χαρακτήρα και ξεφεύγει από τα καθιερωμένα μεταπολεμικά πλαίσια των διαχωριστικών γραμμών στην Ευρώπη. Η διεθνοποίηση καταρχήν των μειονοτικών ζητημάτων συνιστά μια καθημερινή σύγκρουση τόσο σε διακρατικό επίπεδο όσο και στα πλαίσια διεθνών οργανισμών και μη-κυβερνητικών οργανώσεων. Παράλληλα, αρχίζει και η κοινή γνώμη των βαλκανικών μητροπολιτικών κρατών να ενημερώνεται περισσότερο για ξεχασμένα αδέλφια και απροστάτευτες μειονότητες.

Γ) Το μητροπολιτικό ενδιαφέρον μετουσιώνεται πλέον σε έναν έντονο αλυτρωτισμό. Αυτός εκδηλώνεται κατά κύριο λόγο:

α) Σε συνταγματικό επίπεδο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τόσο το σύνταγμα της Σλοβενίας (άρθρο 5) όσο και το σύνταγμα της ΠΓΔΜ (άρθρο 49§1) που ενισχύουν, μεταξύ των άλλων, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον αυτών των Δημοκρατιών για τους

ομοεθνείς τους που διαβιούν στις γειτονικές βαλκανικές χώρες.

β) Σε πολιτικό επίπεδο. Η λειτουργία και δράση κοινοβουλευτικών και μη εθνικιστικών κομμάτων και οργανώσεων που προσβέδουν ως κυρίαρχη ιδεολογία την ενσάρκωση ενός αλυτρωτικού και μεγαλοϊδαετικού πνεύματος αναφορικά με τις μειονότητες.

γ) Σε επιστημονικό επίπεδο. Η ίδρυση και λειτουργία κρατικών και μη επιστημονικών ιδρυμάτων, κέντρων και φορέων, όπου μέσα από σχετικές εκδηλώσεις και εκδόσεις προωθούν τον εθνικό αλυτρωτισμό σε μειονοτικό επίπεδο.

Επιδιώξεις και στόχοι της εξωτερικής πολιτικής των βαλκανικών μητροπολιτικών κέντρων

Το πλαίσιο των επιδιώξεων και στόχων της εξωτερικής πολιτικής των βαλκανικών κρατών στα μειονοτικά ζητήματα των ομοεθνών τους καθορίζεται από την τακτική που ακολουθεί κάθε ενδιαφερόμενο κράτος. Εξαρτάται δηλαδή, πρώτον, αν το κράτος με την εξωτερική του πολιτική επιδιώκει μονομερώς την επίτευξη των στόχων του στο μειονοτικό επίπεδο. Αυτό σημαίνει κατά κύριο λόγο ότι το συγκεκριμένο κράτος προσπαθεί να ασκήσει πίεση στην άλλη πλευρά, τη χώρα διαβίωσης της μειονότητας, τακτική που έχει συνήθως επιθετικό χαρακτήρα και οδηγεί αναπόφευκτα σε τριβές και επιδείνωση των διμερών σχέσεων. Δεύτερο, αν αντίθετα, το συγκεκριμένο κράτος, με γέφυρα κάποια μειονότητα, προχωρεί στην ενίσχυση των διμερών του επαφών και των δυνατοτήτων συνεργασίας με τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μητροπολιτικά κέντρα. Τέλος, αν το ενδιαφερόμενο βαλκανικό κράτος χρησιμοποιεί τους διεθνείς οργανισμούς προκειμένου να πιεστεί το κράτος διαβίωσης της ομοεθνούς μειονότητάς του να αλλάξει πολιτική.

Μέσα από την υιοθέτηση κάποιου συγκεκριμένου τρόπου δράσης αλλά και πιθανών συνδυασμών τους, αναζητείται η επίτευξη της δημιουργίας των κατάλληλων συνθηκών για μια μειονότητα στη χώρα διαβίωσής της. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται ως επί το πλείστον στα εξής ζητήματα:

1. Προστασία των βασικών της δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται και κατοχυρώνονται από διεθνείς συνθήκες.
2. Παροχή εκπαιδευτικών δυνατοτήτων και προστασία της μητρικής της γλώσσας, ή/και καθιέρωση της ως επίσημης γλώσσας του κράτους διαβίωσης σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο.
3. Σεβασμός και εξέλιξη της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής της ταυτότητας.
4. Διευκόλυνση της πολιτικής της εκπροσώπησης στην κυβέρνηση, στο κοινοβούλιο και στις διάφορες βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπου υπάρχουν και οι μεγαλύτερες δυνατότητες να εκπροσωπείται μια μειονότητα. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι ισχύοντες περί εκλογών και κομμάτων νόμοι⁹ καθώς και οι γενικές κατευθύνσεις των συνταγμάτων των χωρών διαβίωσης της μειονότητας.
5. Επίσημη και συγκεκριμένη αναγνώριση και καταχώρησή της στις στατιστικές της χώρας διαβίωσής της.
6. Σε συνεργασία με το κράτος διαβίωσης, το εθνικό κέντρο επιδιώκει να θεσμοθετήσει δυνατότητες ελεύθερης επικοινωνίας και απασχόλησης των ομοεθνών του στο έδαφός του· η περίπτωση μάλιστα της εξάσκησης εποχιακών εργασιών στο εθνικό κέντρο ενδιαφέρει ιδιαίτερα τα μέλη της μειονότητας αλλά και το κράτος διαβίωσής της, αφού τόνώνει σημαντικά την εσωτερική του αγορά με την εισροή συναλλάγματος και αυξάνει την αγοραστική δύναμη των πολιτών του.

Από το βαλκανικό σκηνικό και τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής των βαλκανικών μητροπολιτικών κέντρων δεν λείπουν κατεξοχήν και οι περιπτώσεις χρησιμοποίησης μιας μειονότητας για την όζυνηση των σχέσεων του εθνικού κέντρου με κάποιο κράτος της περιοχής προκειμένου να επιτευχθεί πίεση σε μειονοτικό ζήτημα ή σε κάποιο άλλο διμερές θέμα. Η τουρκική εξωτερική πολιτική φαίνεται να χρησιμοποιεί αρκετά συχνά και επιτυχημένα την περίπτωση αυτή για την επίτευξη των στόχων της. Όζυνη με κάθε αιτία και αφορμή στη Δ. Θράκη που συνεπάγεται άμεσο αντίκτυπο στο Αιγαίο και στην Κύπρο και επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Το ίδιο ισχύει σε μικρότερη κλίμακα και για τις σχέσεις της Τουρκίας με τη Βουλγαρία.

Την πιο προχωρημένη περίπτωση επιθετικής μειονοτικής εξωτερικής πολιτικής συνιστούν οι ακόλουθοι τρόποι δράσης:

Α) Η διεκδίκηση διαφόρων τύπων αυτονομίας (εδαφικής, πολιτικής/διοικητικής, πολιτιστικής/γλωσσικής) όπως είναι οι περιπτώσεις των Ούγγρων¹⁰ της Ρουμανίας, των Αλβανών στην ΠΓΔΜ και το Κοσσυφοπέδιο, των Σέρβων της Κροατίας κλπ. Τις περισσότερες φορές το εθνικό κέντρο που υποστηρίζει μια τέτοιου είδους πολιτική φροντίζει να μην αντιμετωπίζει το ίδιο αίτημα και στο εσωτερικό του.

Β) Η διεκδίκηση απόσχισης (το ζήτημα αυτό παροτρύνεται κυρίως από εθνικιστικές οργανώσεις ή κόμματα των μητροπολιτικών κέντρων αλλά και στα πλαίσια μιας μειονοτικής ομάδας). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου σε συνδυασμό με την πολιτική του εθνικού κέντρου στα Τίρανα. Τα εθνικιστικά κόμματα και οργανώσεις της Ρουμανίας πιέζουν τη ρουμανική κυβέρνηση για τη διεκδίκηση της ένωσης της Μολδαβίας με τη Ρουμανία. Αυτό όμως θα μπορούσε να έχει ως άμεσο αντίκτυπο την απόσχισή των Ούγγρων της Ρουμανίας (στην περίπτωση αυτή αντίθετα, τα εθνικιστικά κόμματα και οι οργανώσεις της χώρας πιέζουν τη ρουμανική κυβέρνηση, όχι μόνο στο θέμα της αυτονομίας, αλλά και σε ζητήματα γενικών δικαιωμάτων στις μειονότητες) και την ένωσή τους με την Ουγγαρία.

Γ) Η αξίωση για την ισότιμη συμμετοχή μιας μειονότητας στη διαμόρφωση του εθνικού κορμού μιας χώρας. Αυτό παρουσιάζεται στην περίπτωση των Αλβανών της ΠΓΔΜ όπου προβάλλεται έντονα το αίτημα να θεωρηθεί το αλβανικό εθνικό στοιχείο συνιδρυτικό της εθνικής ταυτότητας και βάσης αυτής της Δημοκρατίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η μελέτη αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση και καταγραφή της συγκεκριμένης προβληματικής και αφορά μόνο το σχήμα *εθνική μειονότητα-κράτος διαβίωσης και μητροπολιτικό κέντρο* με τους συνεπαγόμενους συνδυασμούς δράσης και συμπεριφοράς. Δεν λαμβάνονται υπόψη π.χ. οι περιπτώσεις των Τσιγγάνων και των Κούρδων.

2. Οι προσπάθειες των κατακτητών Τούρκων να διασπάσουν την μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα ορθόδοξη χριστιανική ενότητα θα οδηγήσουν στο σχηματισμό χωριστών εθνικών ομάδων με αντίπαλες ιδεολογίες σε θρησκευτική βάση. Επίσης, η πολύ στενή διασύνδεση ανάμεσα στη θρησκεία και την εθνική συνείδηση, επιτρέπει σήμερα στην Τουρκία να παρουσιάζεται ως ο αποκλειστικός προστάτης των απανταχού μουσουλμάνων στα Βαλκάνια με την αυθαίρετη ένταξή τους στην τουρκική εθνική ομάδα.

3. Θ. Κατσουλάκος/Κ. Τσαντίνης, *Προβλήματα ιστοριογραφίας στα σχολικά εγχειρίδια των βαλκανικών κρατών*, Αθήνα 1994.

4. E. Kofos, *Balkan Minorities under Communist Regimes*, περ. «Balkan Studies» (Θεσσαλονίκη),

- 2/1961, pp. 23-46· H. Poulton, *The Balkans. Minorities and States in Conflict*, London 1991.
5. Δ. Γαρούφας, *Οι Σαρακατσάνοι ομογενείς μας στη Βουλγαρία και την περιοχή των Σκοπίων*, Θεσσαλονίκη 1992.
6. Εφ. Demokracija (Σόφια), 24.8.1992. Αντίθετα οι Τούρκοι έκαναν λόγο για 160.000 πρόσφυγες.
7. A. Sterbling, *Die Deutschen in Rumänien zwischen Tradition und Modernität*, στο G. Seewann, *Minderheitenfragen in Südosteuropa*, München 1991, σελ. 265-278.
8. W. Höpken, *Emigration und Integration von Bulgarien-Türken seit dem Zweiten Weltkrieg*, στο G. Seewann, op. cit., σελ. 359-376.
9. Δ. Δώδος, *Εκλογική γεωγραφία των μειονοτήτων. Μειονοτικά κόμματα στη Νότιο Βαλκανική. Ελλάδα, Βουλγαρία, Αλβανία*, Αθήνα 1994.
10. Στην περίοδο 1952-1968 είχε ιδρυθεί στα πλαίσια του ρουμανικού κράτους στην περιοχή νοτιοανατολικά του Siebenbürgen η αυτόνομη ουγγρική περιοχή που ίσχυε ως υπόδειγμα άσκησης κομμουνιστικής μειονοτικής πολιτικής. Βλ. περισσότερα, E. Kendi, *Minderheitenschutz in Rumänien*, München 1992.